

SİND'DE İSLÂM FETİHLERİ I

Yrd. Doç. Dr. Ali ÜREMİŞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi A. K. Eğitim Fakültesi

Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı

aliuremis@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8644-6139>

Öz

Eski devirlerden itibaren Umman Denizi'nin karşı kıyılarıyla ticaret geleneğini sürdürmek için Hindistan sahillerinde oturan Arap tüccarlar ile buralardan iktisadî, askeri vs. nedenlerle Arabistan'a gelip yerleşen kesimler; evlilik vb. yollarla yakın bir ilişki içerisindeydiler. Dolayısıyla Araplar, İslâm'a girdikten sonra tebliğ ve fetih gibi ulvî gayeleri de ekleyerek yabancı olmadıkları bu coğrafyaya gazaya çıkmışlardır. İndus Nehrine dayanan akınlarını İslâm devletinin hudutlarının hızla genişlediği Hz. Ömer, Osman ve Ali dönemlerinde sürdürmüşlerdir. Batıda Bizans karşısında ilerlerken doğuda da hareketli birliklerle taarruzlarını; Hint alt kıtasındaki tarihî bölgede yani bugünkü Pakistan'ın Sind (Sindh) eyaletinde Karaçi (Dibal) ve civarında yoğunlaştırmışlardır. 659'larda Kîkan Dağlarına ulaşan Müslümanlar; zaferlerinin tadını çıkaramadan Hz. Ali'nin şehadet haberiyle harekât üssü Mekran'a dönmüşlerdir. Sızma harekâtı ve yıpratma savaşları tarzındaki başarıların yanı sıra belli oranda Sind Bölgesinin fethedilip yollarının kontrol altına alınmasıyla, Hint alt kıtasına İslâm'ın yayılmasının önündeki engeller kaldırılmıştır. Hulefâ-yi Râşidîn Döneminde, ihtiyat terkedilmeksizin bahsedilen yerlerin; birer İslâm beldesi olma sürecinin ve Muhammed b. Kasım'ın başarılarının zemini hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Hz. Ömer, Hz. Osman, Sind, Hindistan.

ISLAMIC CONQUESTS IN SIND I

Abstract

Since the ancient times, in order to continue the tradition of trade in the opposite shores of the sea of Oman, Arab merchants who were living in Indian shores were in close contact like marriage, similar to those that had moved in Arabia due to economic, military and similar needs. After accepting Islam, Arabs who aimed adding conquest and reporting to their goals in these geographical areas that were not unfamiliar to them, were directed and turned to Gaza. The expansion of Islamic state along the flow of the river Indus continued during the caliphs Umar, Uthman and Ali. While they were fighting against the Byzantine Empire in the west, they concentrated their attacks on Karachi (Dibal) and vicinity which is in the state of Sindh in Pakistan now with active mobile troops in the east. In the 659's, Muslims, who climbed to the Mount Kikan (Kaikan), without being able to enjoy the victory with the news of the death of Ali the Caliph, turned to Makran, the operation centre. Successes with cohesive unit and exhausting wars, the seizure of a substantial part of the environment of Sindh and holding control in their hands helped to remove the obstacles against the spread of Islam in the sub-Indian continent. At the time of Hulefa Rashid, the process of these regions' becoming Islamic locations and the background of the success of Mohammad b. Kassim were prepared.

Keywords: Islam, Umar, Uthman, Sindh, India.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 19-02-2017

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 24-03-2017

GİRİŞ

"Bilâd-ı Hind ve Sind" diye isimlendirilen bölgeye gerçekleştirilen İslâm akın ve fetihleri özellikle çalışmanın sonraki safhalarının esasını teşkil edecek olan Muhammed b. Kâsım'ın fütûhat hareketleri hakkında bazı araştırmalar bulunmasına (Uslu 1990) rağmen konunun¹ ülkemizde de yeterince aydınlatıldığını söylemek zordur.² Nitekim bu hususta bilinenler, İslâmiyet'in ilk yayılma dalgasının Hz. Ömer zamanında (634-644) Hindistan sınırına kadar ulaştığı; Müslüman savaşçıların Hint toprağına girmesinin ancak 711 yılında İbn Kâsım'ın, İndus'un aşağı mecrasındaki (bugün onun adıyla anılan) bölge ile buranın kuzeyindeki Pencab'ın güney kesimini fethetmesiyle gerçekleştiği; ikinci dalganın da Gazneliler döneminde başlatıldığı (Arnold 1982: 257; Bayur 1987: 93-94; Miquel 1991: 291-292; Grunebaum 1993: 20) gibi kısa ve genel bilgilerden öteye gitmemektedir.

Bu mevzudaki en ciddi sıkıntı kaynak yetersizliği olarak göze çarpmakta (Allan-Haig vd. 1969: 122) ise de bahse konu gelişmeler hususunda yani Hindistan'ın Sind Bölgesi tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgi veren müellifi meçhul, önemli bir eserin³ gözden kaçmış olması; sahada hatırı sayılır bir boşluğun doğmasına yol açmaktadır. Tabiatıyla bu da Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbasîler döneminde gerçekleştirilen fetih hamlelerinin yanında İslâm tarihçilerinin ekseriyetle Sind adını verdikleri İndus Vadisi'nin, genelde ise Hindistan'ın İslâmlaşma sürecinin⁴ ve daha sonraki Türk hâkimiyeti ile ilgili devrelerin ortaya konulup anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Bilindiği üzere Müslümanların Hindistan coğrafyasına gelişleri üç farklı yolla cereyan etmiştir. Öncelikle Hindistan'ın güney sahillerine tüccar ve İslâm tebliğcileri gelmiş; bunu Siriderya ve İndus Nehirlerine kadar ulaşan Emevî fütuhata takip etmiş; üçüncü olarak da öncekilerin devamı ve tamamlayıcısı niteliğindeki ağırlığını Türklerin teşkil ettiği düzenli fetih ve sonrasındaki göç hareketleri izlemiştir (Ahmed 1995: 110, 116). İşte bu araştırmada ikinci yolu hazırlayan basamak; ilk dört halife yani Hulefâ-yi Râşidîn dönemi (11-40/632-661) üzerinde durulmak suretiyle, pek çok bakımdan büyük önem arz ettiği için tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin beşiği olmuş Sind Bölgesi'nin, İslâm hâkimiyetine geçiş safahatı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

A. COĞRAFYA

Asya'nın güneyinde, Hind okyanusuna doğru uzanan üç büyük yarımadadan birisi olan Hindistan, kuzeyde Hindukuş ve Himalaya (Karlı) dağlarıyla ana kıtadan ayrılırken doğu ve batıda da güneye doğru gittikçe alçalan dağ silsileleriyle⁵ sınırlanır. Eski Arap-Fars kaynaklarında

¹ Konu, Suud'lu araştırmacı Saad Huzeyfe el-Gâmidî'nin yaptığı bir çalışmanın içerisinde epeyce yer tutmaktadır. Eserinin değerlendirilmesi hakkında bk. Üremiş 2001: 209-212.

² el-Gâmidî, Araplar açısından da geçerli bu boşluğun ortaya çıkmasında; bahis konusu bölge ve saha ile ilgili eserlerin çoğunluğunun Farsça olmasının önemli etkenlerden birisi olduğuna dikkat çekmektedir (1996: 29-30).

³ Yazar ve eserinin geniş bir tanıtımı için bk. Üremiş 2005: 305-312. Çeçnâme olarak bilinen (Yazıcı 1993: 248) eser 1939'da Muhammed Dâûdpota eliyle Delhi'de tahkik edilmiş; Nebî Bahş Hân Baloch'un tashih ve tahkikiyle 1983'te İslâmabad'da yayımlanmıştır. Baloch'un neşrederken Farsçasının (İçindekiler 14 s. + Mukaddime 11s. + Metin 191 s. + Metinde geçen ibare, yer isimleri vs. kelimelerin değişik nüshalardaki okunuş farklılıkları 65 s. + İçindekiler 20 s. Toplam: 284 s.) yanı sıra coğrafi incelemeleriyle zenginleştirdiği 158 s. İngilizce notlar ve değerlendirmeler kısmını eklemesi ise eseri iyice kıymetlenmiştir. Bu makalede, Süheyl Zekkâr'ın; sözedilen aşamalardan hiç bahsetmeksizin "Fethu's-Sind" adı ile Arapçaya çevirdiği eserin (el-Kûfî: 1992; Üremiş 2005) sayfa numaraları belirtilmiştir.

⁴ Arnold, "...Hindistan'ın istilâsı ve İslâm hâkimiyetinin kurulup yükselmesi hakkında tarih yazarlar bulunmasına rağmen bu dinin yayılış tarzını yazmaya teşebbüs eden hiç kimse bugüne kadar çıkmamıştır. Bu da zaten pek çok kimsenin imkânı dışındadır. Bugün sayıları milyonları bulan bu insanların ceddinin İslâm dinine girmesinde ise cebrin neredeyse hiçbir rolü olmamıştır. İhtida nüfuzu ancak yumuşak ve sakin mübeşşirlerin faaliyetlerinden ve inandırıp ikna edici vaazlarından, sahillerde ticaret vb. nedenlerle karışan halkın ve Müslüman tacirlerle Hint ileri gelenlerinin dostane münasebetlerinden olagelmiştir" sözleriyle (1982: 256-266, 274-276), İslâmlaşma hâdisesini genişçe ele alıp vurgular. A. Ahmed de "onların ihtidasında zora başvurma, kuraldan ziyade bir istisnayı" diye özetler (1995: 116).

⁵ Bu dağ silsileleri; Batıda Hindukuş ve Himalayalar gibi Pamir düğümünden ayrılan Süleyman dağlarını müteakip Belûcistan dağlık bölgesi ve Kirtar dağları ile Karaçi körfezine, doğuda ise Himalayalar'ın güneye doğru kıvrılmasıyla

altın, zümrüt, yakut vb. değerli taşlar bakımından dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan madenlerinin, meşhur baharatlarının ve çeşitli deniz ürünlerinin yanında ticarî imkânlarının bolluğuyla bilinip harikalar diyarı ve zengin ticaret ülkesi olarak tanımlanır (İbnü'l-Fakîh 1885: 15; Makdisî 1906: 474 vd.; İdrisî 1989: 96 vd., 167; Markopolo [t.y.]: 145-150). Farklı bölgeleri ifade etmek üzere "Sind ve Hind" şeklinde isimlendirilen bu ülke, zamanla sadece Hind (India) olarak anılmaya başlamıştır.⁶

Hind tarihinin cereyan ettiği belli başlı sahalar arasında, günümüzdeki Pakistan'ın güneydoğusunda İndus (Mihrân) nehri⁷ çevresinde yayılan Sind Bölgesi'nin oldukça mühim bir yeri vardır. Zira pek çok tarihî olaya sahne olan bahse konu İndus Vadisi'nde Lahor, Multan ve Uçç, bölgenin en gözde şehirlerini teşkil ederken (Cöhce 1986: 2)⁸ ülkeyi dışarıya bağlayan kuzey batıdaki üç hayatî yol yani Kâbil, Kandahar ve Mekran⁹ yolları bu bölgeye açılmaktadır (Grenard 1992: 116). Dolayısıyla Hindistan tarihinin önemli bir kısmını teşkil eden istilâ hadiseleri o yüzden çoğunlukla bu havzada ortaya çıkıp gelişmiştir.¹⁰

B. HZ. ÖMER DÖNEMİ

Eski çağlardan beri askerlik vb. sebeplerle Hindistandan gelen çeşitli grupların Arabistan'a yerleşmiş olmaları; coğrafi konumlarının uygunluğu ve iki ülkenin sahillerinin denizcilik yoluyla birbirine yakınlaşması sayesinde ticarî-iktisadî ilişkileri; bunlara ilaveten dinî-itikadî (putperestlik,

oluşan Patkay ve Letha dağlarıyla Bengal körfezine ulaşarak Hindistan'ın tabii sınırlarını teşkil eder (Cöhce 1986: 1). Bu hususta geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Stamp 1946: 172 vd.; Douie 1916: 8 vd.; Kulke-Rothermund 2001: 23 vd. el-Bekrî bu dağları; binek hayvanlarının bile turmanamadığı, göklere doğru yükselip giden yaman dağlar olarak tavsif eder. Devamla, bu yüzden de Sind'in şehirlerine tek yoldan ulaşabildiğini, biri dışında diğer kapıların kapalı olduğunu söyler. Böyle olmasına rağmen bu ülkenin; dünyanın en acayip, en meşhur ve en bilinen yerlerinden birisi olduğunu belirtir ve coğrafyanın çetinliği karşısında hayretini gizleyemez (1992: 270).

⁶ Kaynaklarda bu kelimelerden ilkiyle yalnız Pencab'ın güneyi; İndus ve Mekran muntakaları ifade edilirken ikincisi yani Hind tabiri ile Müslüman olmayan diğer bölgeler kastedilmiştir (İstahrî 1927: 170-173, 176; Mes'ûdî 1965: I/85, 91, 202 vd.; el-Bîrûnî 1958: 16, 135, 156 vd.; İbn Hurdâzbih 1889: 56, 68-72; Ebu'l-Fidâ 1997: 148-150; Kazvîni 1960: 127 vd.; Dames 1997: 491). Gazneli akınlarından sonra Sind tabiri anlamını yitirirken bütün ülke Hind (India) olarak anılır olmuştur. Nitekim Yâkût el-Hamevî Sindi târif ederken: "Hind beldeleri ile Kirman ve Sicistan arasında kalan beldelerdir. Ancak Sind ve Hind, aynı ana-babadan dünyaya gelmiş iki kardeş gibidir" diyerek (1989: III/303) bu hususu veciz şekilde ifade etmiştir. el-Bekrî de Hind ve Sind'in Haydera diye isimlendirildiğini ancak Sind'in, İslâmların hâkimiyetine geçtikten bir süre sonra Hind şeklinde anılmaya başladığını belirterek Sindlilerin dillerinin Hind dilinden farklı olduğunu da ilâve etmiştir (1992: 271).

⁷ Bölgedeki en büyük ırmaklardan birisi olup kollarıyla da havalideki pek çok şehre hayat veren hatta Nil ile kıyaslanan, şimdilerde de İndus (Sind) olarak bilinen ırmak, Araplar tarafından Nehru's-Sind (Mihrân Nehri) şeklinde isimlendirilmektedir (İstahrî 1927: 173, 175; el-Bîrûnî 1958: 163; Mes'ûdî 1965: I/113; İbn Havkal 1939: 328; el-Bekrî 1992: 236-237; Douie 1916: 34 vd.; Strange 1905: 330-331, Ar. 369). İbn Batûta, dünyanın en büyük ırmaklarından birisi olarak tavsif edip Pencab nehri diye adlandırdığını kaydeder (1993: 281). Ancak Arap müelliflerin bazen Sind nehri üzerindeki bir mahalli de Mihrân şeklinde kullandıkları (Yâkût 1989: V/269) görülmektedir. Bunlar da tabiatıyla bölgedeki birçok mekânın tam olarak tespit edilebilmesini güçleştirmektedir.

⁸ Bu konuda daha fazla bilgi ve değerlendirme için bk. Nijjar 1968: 1 vd.; Douie 1916: 262 vd., 334 vd., 355; Özcan 2009: 242-244.

⁹ İran ve Pakistan'ın Umman Denizi kıyısındaki günümüzde Mekran (Mekrân / Makrân) denilen bölgeyi Arap müellifleri ve Araplar daha ziyade (hurma ve) şeker kamışı sayesinde "Mükrân" ismiyle tanıyıp anarlar (mesela bk. Yâkût 1989: V/209). Ebu'l-Fidâ hem Kirman hem de çoğunluk gibi Sind beldeleri arasında zikreder (1840: 334, 348). Geniş topraklara sahip nahiyenin; çöllük ve şiddetli kuraklık yüzünden sıkıntılı ancak hurma ve pamuk yönünden verimli, pek çok yerleşim birimine özellikle Kız (Kışş) şehrine sahip olması gibi sebeplerle orta çağlardan bugüne kalabalık ve ticaret merkezi hüviyetini muhafaza ettiğini, İstahrî (1927: 170, 177-178)'den itibaren birbirlerinden tekrarlarlar. Stratejik önemi yüzünden İran ve Hindistan tarihinde büyük öneme ve Müslümanlar için de suğûr beldesi, ikmal ve harekât üssü konumuna sahip olmuştur. İran'ın güneydoğusu ile şimdiki Pakistan'ın güneybatısında yer alan sahil bölgesi; bu iki ülke arasında paylaşılmış vaziyette olup Pakistan'da kalan kesimi Belûcistan eyaletine bağlı bir ildir (İbn Hurdâzbih 1889: 55-56; İbn Havkal 1939: 325; el-Bîrûnî 1958: 167; İdrisî 1989: 174; Yâkût 1989: IV/565; Kazvîni 1960: 273; Strange 1905: 329-330, Ar. 367-368; Haig 1997: 650-651).

¹⁰ Yöredeki hemen tüm yolların kavşak noktası üzerinde bulunan Kâbil üzerinden Hindistan'a açılan en önemli geçitlerden Gomal Multan, Toçî Lahor bölgesine; Kurram ve Hayber ise Sind nehrinin beş kolunun suladığı Pencab bölgesi üzerinden Dehli yaylasına ulaşır. Herat, Kandahar üzerinden gelerek İran plâtosunu Gomal geçidi ile birlikte Hindistan'a bağlayan Bolan (Beylan) geçidi Uçç bölgesine açılır (Nijjar 1968: 6 vd.; Çağdaş 1974: 7-8).

yıldızlara tapınma), gelenek, görenek ve âdetlerinin benzerlikleri gibi üç ana etken yüzünden Araplarla Hint alt kıtası sakinleri yakın münasebetler içerisindeydiler (Daudî 1995: 21-25; el-Gâmidî 1996: 39-45; Heyd 2000: 29 vd.). Dolayısıyla İslâm'ın girişi için zemin kısmen hazır sayılabilir.

Esasen mektup veya delege göndermemiş ise de Ahmed b. Hanbel'in -sahih kaydıyla- (2014: XX/385) ve Nesâî'nin (2011: IV/404; [t.y.]: VI/42-43) rivayet ettikleri bir hadise göre Peygamberimiz; "Hind gazvesine katılan kimseleri, Allah'ın cehennem ateşinden koruyacağını" müjdelemiştir. Aynı müelliflere göre başka bir haberde de Resûlullah; "Hind bölgesine yapılacak savaşta şehit düşerse şehitlerin en hayırlısı, geri dönerse de Cehennem azabından kurtulup kazanacağı vaadini verince Ebû Hüreyre, 'o güne yetişirsem canımı ve malımı feda edeceğim'" (2011: IV/403; 2014: IX/295; [t.y.]: VI/42) diye heyecana kapılmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in İslâmiyet'in yayılmasını hızlandırma ve şevki artırma gibi gayeler taşıyan teşvikleri, çok hadis rivayet etmesiyle tanınan Sahâbî'yi böylesine coşkun hâle getirirken tabiatıyla diğer Müslümanların da Hindistan cihadına katılma ve tebşire nail olma arzularını kamçulamış; İslâm'ı tebliğ maksadı da sürecin başlamasında etkili olmuştur.¹¹

Bilenebildiği kadarıyla ilk İslâm orduları, Hz. Muhammed'in vefatından kısa bir süre sonra Hind ve Sind gazasına çıkmışlardır. Müslüman Arapların Hindistan kapılarını zorlamaya başlayan akınlarında Emîrül-Müminin Hz. Ömer 14-15/635-636'da, Hz. Peygamber tarafından H. 6 veya 8 yılında İslâm'ı ya da cizye ödemeyi kabule davet için elçi olarak yollanmış bulunan 'Alâ b. Hadramî'yi Bahreyn'deki görevinden aldı. Yerine de Osman b. Ebi'l-Âs es-Sekafî'yi, Hindistan'a ticaret için gelip giden gemilerin yolu üzerindeki konumu sayesinde devlete büyük miktarda gelir sağlayan Bahreyn ve Umman valiliğine atadı (Belâzürî 1987: 106 vd.).¹² Osman, kardeşi el-Hakem'i Bahreyn'e uğurlayıp aynı zamanda Hind'in büyük liman şehirlerinden birisi olan Bahraj (Bervas)'a¹³ sefer düzenlemesi talimatını verirken kendisi de hızla teçhizatını tamamladığı ordusuyla yola çıkarak Umman'a ulaştı.

¹¹ Bu durumu, Daudî: "... Daha İslâm ordusu harekete geçmeden, 'Hz. Peygamberin irtihalinden sadece dört sene sonra sahabenin, İslâm'ın tebliği ve cihat için Hindistan'a geldiklerini'; Hindistan'ın meşhur tarihçisi M. İshâk Battî'nin deyişiyle 'bu kişilerin ve İslâm mücahitlerinin asıl maksadı, Hindlileri temiz ahlâk, kültür ve medeniyet gibi yüksek İslâmî değerlerle tanıştırmak idi' sözleriyle" özetler (1995: 29-30; Qayyum-Brelvi vd. 1951: 48-49; Mahmud Hussain-İshthiaq Hussain Qureshi vd. 1960: 102). Ama Müslümanların Hind fütuhatını; güzel kadınlara sahip olmak tarzında yorumlamaya gayret edenlere de rastlanılmaktadır. Mesela Beveridge, "önceki ilerlemelerde kayda değer bir fetih harekâtı olmamıştı" diyerek 664'lere dek vuku bulan Arap yayılma ve ilerlemelerinin (kalıcı tesirler bırakmamasının, sonraki büyük çaplı seferlerin ise daha daimî sonuçlara yol açmasının) sebebini; güzelliklerinin şöhreti dünyaya yayılmış Hindli kızların bu seferler neticesinde Arap haremelerini süslemesine bağlar. Sonra da Merv'den Kâbil'e kadar dağılıp buraları ele geçiren Arap kuvvetlerinin bölgede 12.000 kişinin ihtidasına vesile olduğunu söyleyerek (1858: 40) tenakuza düşmekten kurtulamaz. Nitekim Sicistan valisi Abdurrahman b. Semüre b. Habîb, 31/651-52'lerde Hind bölgesindeki Zerenc ile Hind'in nahiyelerinden Kişş (Keşş / Kîz) arasını alıp Dâver havalisindeki Zûr (Zûz / Rûd / Rûz)'a girince şehirdeki, gözleri yakuttan altın heykelin ellerini keserek altın ve mücevherleri oranın hâkimine verip "Bunlar senin olsun. Ben putun kimseye faydasının ya da zararının olamayacağını göstermek için bunu yaptım" demişti (Belâzürî 1987: 555; İbnü'l-Esîr 1982: III/129). Daudî'nin isabetle dikkat çektiği üzere hadiseyi "o, bu hareketiyle; Müslümanların buraya mal mülk için değil ilâ-yı kelimetullah için geldiklerini göstermiş oldu" (1995: 35) şeklinde yorumlamakta mümkündür. Ancak Aziz Ahmed'in yaptığı gibi "... Arapların amacı cihat, sonraki asırlardaki Hindistan'ı işgal eden ve büyük kısmını Darü'l-İslâm'a katan Türklerin ve Horasanlıların ki tamamen farklı idi; siyasî, iktisadî vb. amiller yüzündendi." tarzındaki (1995: 110-112) kendisiyle çelişen yaklaşımlar da meseleyi karmaşık ve tartışılır hâle getirmekten öte götürmeyecektir.

¹² Belâzürî bir yerde H. 14 veya 15 yılı başında derken başka bir yerde de 15; isimleri de ... b. Ebi'l-Âsî (1987: 112, 607, 544); İbnü'l-Esîr ise sadece atamayı H. 14 yılı diye kaydeder (1982: II/489). Baloch 15/636 yılını esas almaktadır (1990: 34). Kardeşleri ile birlikte sahabeden olan Osman b. Ebi'l-Âs'ın, annesi; Hz. Muhammed'in doğumuna şahitlik etmiştir. Kabilesi Sakîf'in diğer mensuplarından önce, dokuz yaşında Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber yaşının küçüklüğüne bakmaksızın Tâif âmillliğine atamıştır. Görevini ridde olayları esnasında, Hz. Ebu Bekir döneminde hatta Hz. Ömer söz konusu tayini yapınca kadar başarıyla sürdürmüştü; Muaviye zamanında 51/671'de Basra'da vefat etmiştir (Uslu 1990: 58 vd.).

¹³ Bahraj (Fahraj / Bervas): İsim ve yazılış benzerliği yüzünden Hindistan'ın Gucerat eyaletinde, Narbada'nın denize döküldüğü mevkiin yakınında ve eskiden Broaç denilen Bharuç (Bharuch) ile karıştırılan bu yerleşim birimi hakkında Yâkût el-Hamevî, "Berveç / Bervas; Hind'in, denizcilikle şöhret bulmuş, en büyük ve en nezih şehirlerinden birisidir. Burada, deri vs. boyanan kırmızı boyanın hammaddelerinden olan (reçineden elde edilen) laka bitkisi yetiştirilir ve ihraç

Buraya yerleşip hazırlattığı gemileri, sayısız silahlarla ve adamlarıyla donattı. Sonra da askerlerinin bir bölümünü Tâne¹⁴ adasına gönderdi. Onların dönüşünü müteakip seferin sonucunu bir mektupla Hz. Ömer'e bildirdi. Gelen cevabî mektupta Ömer: "Ey Sakîf'in kardeşi! Onları böcekler gibi tahta parçalarına yükledin. Vallahi yolda gidip gelirken o askerlerin başlarına bir şey gelseydi hiç tereddüt etmeden kabilenden onların sayısınca adam alırdım"¹⁵ demektedir (Belâzürî 1987: 607; Hasan İbrahim Hasan 1991: 388-389).

Osman, diğer kardeşi Muğîre b. Ebi'l-Âs'ın komutasında da Umman Denizi yoluyla Çeç b. Sîlâic döneminde, ismi Sâme b. Dîvâic olan Çeç'e ait; Hint alt kıtasındaki tarihî bölgede yani günümüzdeki Pakistan'ın Sind eyaletinde şimdi mevcut olmayan ve ahalisi tüccar olan eski liman şehri Dibal¹⁶ istikametine yola çıkardı.

Hindistan'ın batı sahilinde yer alan Dibal önlerine ulaşan İslâm ordusu, karşılımlarına çıkan şehrin güvenliğinden sorumlu askerlerle şiddetli çarpışmalarını sürdürürken bir yandan da takviye kuvvet istenmişti. Bu sıralarda Ebû Mûsâ el-Eş'arî (öl. 42/662-663)'nin Halife Ömer tarafından Irak valiliğine atanma işlemleri de tamamlanmıştı. Aynı zamanda hilâfet merkezinde hazırlatılan malzeme ve süvari birlikleriyle Rabî' b. Ziyâd el-Hârisî, Hind ve Irak'ın ahvaline muttali olmak üzere Mekran ve Kirman istikametine yola koyulmuştu (el-Kûfî 1992: 72; Nüveyrî 1975: XIX/280).

Bu esnada Hind ve Sind Meliki (Râî)'nin taş yürekli, inatçı ve zorba bir kimse olduğunu öğrenen İbn Ebi'l-Âs da durumu Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye haber vermiş; meseleyi Emîru'l-Müminin Ömer'e açıklayıp izah etmesini ve razı etmesini istemişti. Ancak Halife bu ortamda Hind gazasına çıkılmasına rıza göstermekten imtina etmişti (el-Kûfî 1992: 73). Nitekim Osman b. Ebi'l-Âs es-Sekafî, 14-15/635-636 yılında iki kardeşiyle eş zamanlı olarak üç koldan gemilerle yaptıkları zengin stratejik Hind şehirlerinden Dibal, Bahraj ve Tâne seferlerini Umman'a döndükten sonra Hz. Ömer'e rapor edince onaylamamış hatta olumsuz sonuçlarına kabilesinin de katlanması gerekeceği hususunda açıkça uyarılmıştı (Belâzürî 1987: 607; Baloch 1990: 34).

edilir" demektedir (1989: I/480). Diğerleri ağırlıkla konumu ve yakınlarındaki birbirlerinden farklı şekilde gösterdikleri beldeler üzerinde durmaktadırlar. Belâzürî Bervas (1987: 607, 616, 621); el-Kûfî (1992: 76, 82, 210) ve İstahrî Behrec (1927: 175); İbn Hurdâzbih (1889: 54-55) ve İbn Havkal Fehrec (1939: 323) diye kaydetmişlerdir. Bu kaynakları genişçe değerlendiren Baloch da çoğunluğun; Mîhrân'ın batı ve orta kısımlarında, günümüzdeki Sehwan'a yakın ve oldukça stratejik bir belde olduğunda birleştiğine dikkat çeker (1983: 129-130; Üremiş 2005).

¹⁴ Tâne (Thane): Hindistan'ın Maharaştra eyâletinin merkezi, ülkenin ikinci, dünyanın ise dokuzuncu büyük, 1995'e kadar da Bombay, günümüzde Mumbai diye tanınan şehrinin; 20 km. kadar kuzeyinde yer alan liman kentidir. Arazisi hatta dağları bile oldukça mûmbit, dünyanın dört bir tarafına taşınan kına ve tebeşirleri ile ünlenmiş, orta çağlarda da yaşlı tacirlerin bulunduğu ve ticarî bir uğrak yeridir (Ebu'l-Fidâ 1840: 358-359; Daudî 1995: 30). Markopolo XIII. yy.'ın sonlarında gördüğü şehri "Tana; Gujarat'ın batısında bağımsız küçük bir krallık; deri işlemeciliği önemli yer tutuyor; ince pamuklu kumaş dokumasına yabancılar çok rağbet ediyor; karabiber yetişmiyor; korsanlık, yağma, tüccara saldırı ve soyma normal karşılanıyor ama önemli bir ticaret merkezi" sözleriyle anlatır (t.y.: 177).

¹⁵ Belâzürî olaylar hakkında el-Kûfî kadar detay vermez ise de Tâne ve Bervas seferlerini zikreder.

¹⁶ Hulefâ-yi Râşidîn döneminde Müslüman akınlarının âdeta temerküz ettiği Sind beldelerinin batısında bulunan Dibal (Deybül) şehrinin, yeri; İslâmî kaynaklarda Mîhrân olarak kaydedilen İndus nehrinin mecrasının sık sık değişmesi, savaşlar, doğal afetler, aynı ismin başka yerlere de verilmiş olabileceği vb. sebepler yüzünden kesin şekilde tespit edilememektedir. Tabiatıyla bunda, Mîhrân'ın batısında (İstahrî 1927: 175); Sind munsabı (nehrin kaynağı)nun doğusunda (İbn Havkal 1939: 323); ... "mus'abî" yani nehrin dökülme yerinde (İbn Hurdâzbih 1889: 62) gibi farklı malumat veren Arap coğrafyacılarının hisseleri de unutulmamalıdır. Nitekim tüm bunların sonucunda da Ş. Samî (1314: 2209) ve J. Horovitz (1997: 567)'in "Deybül" maddelerindeki gibi ... "munsabı"nda vb. karmaşık bilgilerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Yine de bahse konu şehrin, İndus'un aşağısında ve batı kısmında, nehrle de aralarında 9.6 km. (altı mil) kadar mesafede olduğu ağırlık kazanmıştır. Coğrafi yönden müstesna bir yere sahip olan bu küçük belde, Umman Denizine açılması yüzünden işlek bir ticaret limanı durumundadır. Pakistan'da bulunan ve itirazlara (Horovitz 1997: 567) rağmen muhtemelen şimdiki yönetim merkezi Karaçi olan Dibal (Deybül / Dübeyl / Debul / Debil / Deval / Deybal / Debal / Daybul) hakkında bk. İstahrî 1927: 180; Mes'ûdî 1965: I/128; İdrisî 1989: 167 vd.; Strange 1905: 330-331, Ar. 369); Stamp 1946: 248, 251, 285 vd.; el-Gâmidî 1996: 57; Ansari 1994: 262. W. Heyd Elliot'a dayanarak "Doğusunda diye okumanın, İbn Havkal'ın metninin yanlış okunmasından ileri geldiğini; daha iyi bir el yazmasıyla bu metne eklenen haritaya başvurulduğunda, 'Batıda' diye okumak gerektiğinin anlaşıldığını" vurgular (2000: 39 nu.147). Dibal'ın Behembur şehri olabileceği hakkında bk. Uslu 1990: 73 nu.352.

Zikredilen hâdiseden, halifelik tarafından “Hind’e uzun bir süre deniz seferi yapılmamasına karar verildiği” (Uslu 1990: 34) neticesini çıkarmaktan ziyade merkezden irak, zor bir toplum, iklim, coğrafya, yabancıları oldukları savaş yöntemi vb. konularda azamî derecede temkinli davranılması ve maceradan (Ahmed 1995: 9) uzak durulması ikazları gibi sonuçlara ulaşmak daha isabetli olacaktır. Nitekim ileriki yıllar Halife’nin bu hassasiyetini haklı çıkaracak birçok gelişmeyi beraberinde getirecektir.

Bahis konusu bölgeye akın veya fütihat haberlerinin seyrekleşmesi ama tamamen durmaması da bu yaklaşımı destekler gözükmektedir. Nitekim Hz. Ömer’in bölgeyi tümüyle ihmal etmediği, iki sene aradan sonraki atamalarda ortaya çıkmaktadır. 17/638 yılında Süheyl (Sehl) b. Adî’yi Kirman, Hakem b. Amr et-Tağlibî’yi de Mekran bölgesine tayin etti. Onlar büyük hazırlıkları olmasa da vakit kaybetmeksizin yörelerinde, yıllarca sürececek taarruzlara giriştiler. Hz. Ömer her iki bölgeye de Kûfe ahalisinden asker desteği yolladı. Bunları da yeterli görmemiş olmalı ki Süheyl b. Adî ve Abdullah b. Abdullah b. İtbân (‘Utban)’ı takviye birliklerle Hakem’e katılmaları için yardıma gönderdi (Taberî 1962: IV/181).¹⁷

Hz. Ömer’in hilafetinin sonlarına doğru 23/644 yılında, sayılan isimlere eklediği Şihâb b. el-Muhârik’in da ilhakıyla iyice güçlenen Hakem b. Amr et-Tağlibî’nin emrindeki muazzam İslâm ordusu, Mekran ahalisinin sahilinde ikamet ettiği Sind Nehri’nin batı kenarına kadar ulaşmış ve orada konaklamıştı. Öyle ki halk onları görmek için kıyılara koşmuştu. Böylece ikinci halife döneminde İslâm devletinin bölgedeki sınırları Sind melikinin topraklarına dek dayanmıştı (Baloch 1990: 34; Daudî 1995: 33).

Mekran Sind’in kuzeybatısında kurulu olduğundan şehrin yöneticisi, bu gücün karşısında duramayacağını fark etmekte gecikmedi; Sind melikinden yardım istedi. Sind bölgesi emiri (racâsı) Râsil, Hakem’in bahse konu harekâtını Sind savaşı kabul ettiğinden azametli bir ordu hazırlayıp hemen yola çıktı. Mekran askerleriyle birlikte Müslümanların ordugâhına hücum ettiler. Bu durumu bekleyen İslâm ordusu karşı koymakta gecikmedi. Günlerce süren şiddetli çarpışmalar sonucunda büyük bir hezimetle uğradılar; Râsil de esir düştü. Muharebe meydanında büyük kayıplar verdiler, günlerce ölümlerini aradılar. Kaçabilenleri kovalayan Müslümanlar Sind nehrine kadar vardılar; Hindliler suyun öbür tarafına sığınmak zorunda kaldılar. Savaşın sonunda Mekran’a geri dönüp buraya yerleştiler. Böylece aşağı Sind’in tüm vadisi Müslümanların eline geçmiş oldu.

Hakem b. Amr, fethi müjdeleyip ele geçen fillerin ne yapılacağını sorduğu mektup ve ganimetlerin beşte biri ile birlikte Suhâr el-Abdî’yi Hz. Ömer’e yolladı.¹⁸ Halife Süheyl ve Hakem’e cevabî mektubunda: “İkinizin de ordusundan bir tek asker dahi Mekran’dan ileriye gitmesin. Bahis konusu filler satılarak paraları, İslâm beldelerindeki Müslümanlara ve ganimet verilebilecek kimselere dağıtılsın” emrini verdi (Taberî 1962: IV/182; Nüveyrî 1975: XIX/281; İbnü’l-Esîr 1982: III/45-46). Ama daha 23/644 yılı sona ermeden Hz. Ömer vefat etti; hilâfet makamına Hz. Osman geçti (644-656).

C. HZ. OSMAN DÖNEMİ

Yeni Halife, kardeşleriyle Hindistan sahillerinde pek çok akın ve fetih hareketlerine girişen Osman b. Ebi’l-Âs es-Sekafî’yi Bahreyn ve Umman valiliğinden aldı. 28-29/648-649 yılında da yine bu kadroda yer alan Ebû Musa’l-Eşârî’nin yerine dayısının oğlu Abdullah b. Âmir b. Küreyz b. Rabîa’yı Basra valisi olarak tayin etti (Firişte 1977: 2-3; İbnü’l-Esîr 1982: III/99; Belâzürî 1987: 441,

¹⁷ İbnü’l-Esîr H.17/638 yılında bu hadiseleri anlatırken Mâverâünnehr’de namaz kıldıran ilk kişi (Belâzürî 1987: 576) olan Hakem b. Amr et-Tağlibî’yi, Hakem b. Umeyr ... diye kaydeder ve ileriki yıllarda ayrıntılı bilgi verileceğini söylemekle iktifa eder (1982: II/553-554).

¹⁸ Birçok araştırmacıyı da Hz. Ömer ile cereyan ettiği kanaatine sevk edip yanılta, müelliflerin; “Halife getirdiklerini takdim eden Suhâr’a Mekran’ın durumu hakkında bir takım sorular sordu. Ancak verdiği cevaplara kızarak ‘sen haberci misin yoksa... birisi misin?’” şeklindeki rivayetleri Hz. Osman ile ilgilidir.

490, 548, 567). Hind ve Sind gazvesine bir ordu göndermeyi planladığı için de Kandâbil ve Mekran'da bulunan İslâm ordularının komutanı olması hasebiyle ona yazdığı mektupta Hind ve Sind'in durumu hakkında bilgi toplayacak akıllı, sâlih ve iffetli birisini bölgeye göndermesini istedi. Aldığı emir üzerine Abdullah, bu mühim istihbarat görevine lâyık olduğunu düşündüğü şairliği, hitabeti, dili ve mantığı güçlü Hakîm (Hukeym) b. Cebele el-Abdî'yi önce bahis konusu yöreye, sonra da hilâfet merkezine yolladı (Hasan İbrahim Hasan 1991: 389; el-Kûfî 1992: 73-74).

H. Osman, Hakîm'e ülkenin vaziyeti hakkındaki gözlemlerini sorunca; "Ey Müminlerin emiri! Orayı zaten biliyordum ama görevim icabı daha yakinen inceledim" diye cevap verdi. Halife, "öyleyse hadi anlat bakalım" deyince Hakîm: "Oranın suyu kıt, hurması (meyvesi) adidir. Hırsız yaman, hayrı az, şerri çoktur. Oraya giden ordunun sayısı az olursa zayı olur giderler, çok olursa aç kalırlar" ¹⁹ dedi. Bu cevaplar üzerine H. Osman, "Sen haberci misin? Yoksa secili, kafiyele sözler söyleyen birisi misin? diye kızınca: "Vallahi ben sadece bir haberciyim" diye cevap verdi. Bu rapor üzerine Halife H. Osman, döneminde hiç kimsenin Hind ve Sind'e savaşa gitmesine izin vermedi (Belâzürî 1987: 607; Yâkût 1989: V/208).²⁰

H. Osman bundan sonra iklimi, coğrafyası vb. şartlarının çok zor ve uygunsuz, insanların da savaşçı olduğu hususlarını göz önüne alarak bölgeye büyük bir harekâta bulunmamıştır. Ancak yine de sahabî Hakîm b. Cebele el-Abdî'den; Mekran'ı fetheden zat ve buranın İndus ile sınır olmasından dolayı "Sind emiri" unvanıyla bahsedilmesi (Belâzürî 1987: 609; Uslu 1990: 37), söz konusu yörede savaşların tamamen durdurulmadığını ortaya çıkarmaktadır. ²¹ Binaenaleyh on iki yıllık hilâfeti döneminde, onun; Sind'in bazı bölgelerinin fethedilmesine ve Arap kabilelerinin, Arabistan'ın yeni yerleşim yerleri olarak buralara gelmesine dolayısıyla da Sind'in, Müslümanların ilk müstakil iskân mahalli suretinde teşekkülüne sebep olduğu (Daudî 1995: 36) gerçeği göz ardı edilmemelidir.

D. HZ. ALİ DÖNEMİ

Dördüncü halife H. Ali döneminde (35-40/656-661) de Sind Bölgesi'nde öncekilerin devamı mahiyetindeki faaliyetler sürmüştür. H. 38/659 yılı sonlarında, Sâğır b. Zü'r; komutasında bulunan Müslümanlardan en üst düzey, iyi donanımlı, oldukça seçkin ve ileri gelenlerden müteşekkil özel akıncı birliğiyle Hind koylarına (geçitlerine) bir sızma harekâtı düzenledi. Bu Hind fethi plânını gerçekleştirmek için Bahraj ve Kûhpâyeye yolunu izledi. Geçtikleri güzergâh ve uğradıkları mıntıkların ahalisinden hiç kimsenin onlara karşı koymaya gücü yetmedi. Başarılar ve zaferler kazandılar; muazzam ganimetler elde ettiler. Kîkan²² dağlarına kadar ulaşınca kadar sayısız köle ele geçirdiler. Burada belde ahalisi, onları durdurmak üzere büyük bir kuvvetle karşı çıktı ve şiddetli çarpışmalar cereyan etti.

¹⁹ el-Kûfî'de arazisinin dağlık olduğu, H. Osman'ın insanların ahde vefakârlıklarını, sözlerine sadakatlerini sormasına da öyle olmadıkları ve gaddar oldukları cevabı (1992: 75) gibi bazı küçük ilâveler vardır.

²⁰ Taberî (1962: IV/182-183), İbnü'l-Esir (1982: III/46) ve Nüveyrî (1975: XIX/281)'nin ise H. Ömer ile 23/644 yılı içerisinde Mekran fethi ile ilgili geçen mülâkat şeklinde naklettiği ve bazı araştırmacıların da şaşırmasına sebep olan bu meselenin doğrusu burada anlatıldığı gibidir; hadise H. Osman ile cereyan etmiştir. Daudî, İbn Hazm el-Endelusî (456/1064)'nin; "H. Osman'ın kendisinin de bizzat İndus sahillerine gittiğini" belirttiğine işaret etmekte (1995: 31) ise de böyle bir rivayetin temenniden öte gitmesi pek mümkün gözükmemektedir.

²¹ H. Osman'ın H. 29'da Ubeydullah b. Muammer (Ma'mer) et-Temîmî'yi Mekran'a yolladığı, onun da nehre kadar ilerlediği; aynı yıl onu Fâris'e geri gönderdiği yerine ise bu bölgede önemli faaliyetler gerçekleştiren Süheyli b. Adî'yi atadığı; İbn Kindî el-Kuşeyrî'yi Mekrana tayin ettiği haberleri (Taberî 1962: IV/264-265; İbnü'l-Esir 1982: III/100; Baloch 1990: 34-35) bu yaklaşımı destekler mahiyettedir. En azından 29/649 yılının ve Mekran'ın Halife için önemli bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür.

²² Kîkan (Kîkânân / Keykânân / Kaykân): Bugünkü Pakistan'ın Belûcistan eyaletinde Kalat bölgesi'nde bulunan ve iyi cins atlarıyla şöhret kazanmış olan şehir hakkında bk. İbn Hurdâzbih 1889: 18, 56; el-Gâmîdî 1996: 58 nu.2. İbn Havkal'a istinaden (1939: 326) Strange (1905: 332, Ar. 370) de buranın, Kandâbil bölgesinde bulunan bir Kîzkânân veya Kîkan şehri olabileceğini belirtir. Belâzürî (1987: 608)'de Kîkan, "Sind bölgesinden Horasan'a komşudur" der. Baloch ise Fathnamah-i Sind'i yayınlarken (Üremiş 2005 ve dipnot nu. 3) yıllarını harcaayıp eklediği muazzam emek mahsulü İngilizce notlar ve izahlarda (1983: 42), Belûcistan'ın Kalat bölgesinde Kaikan diye bir kale olduğunu söyler.

Sâğır b. Zü'r'ün güçlü bir ordu karşısında çarpıştığı haberi üzerine (el-Kûfî 1992: 76)²³ emrinde, rütbeli ve hareketli bin kişilik süvari birliğine ilaveten koruması durumunda genç ve özel donanımlı üç yüz adamı bulunan, cesareti ve şecaatiyle ünlenen el-Hâris b. Mürre; Hind hudutlarına gönüllü olarak yardıma gitmek üzere Hz. Ali'den izin istedi.²⁴ Onay verilerek sevk ve idaresindeki bu birliğe takviye olarak beşer yüz kişiden müteşekkil tam teçhizatlı başka iki süvari grubunun da katılımı sağlandı.

Bu hareketli İslâm ordusunun Mekran'a kadar gelmiş olduğu haberi Kîkan'a ulaşmıştı. Hind sınırlarına kadar ilerleyip 659'larda Kîkan dağlarına dayanan Arap süvarilerinin karşısına Kîkan ve Kûhpâye (Kûhmâye) bölgesinin küffâr ahalisinden müteşekkil; şecaatiyle ünlü ve savaşlarda pişmiş, yirmi bini bulan büyük bir ordu çıktı. Amansız bir savaş başladı. İslâm ordusunu kuşatmayı başardılar, göğüs göğse çarpışmalar cereyan etti. Müellifin tabiriyle o güne kadar hiçbir savaşta duymadıkları için dağlardan yankılanan tekbir seslerinin kâfirlerde bıraktığı ürperti ve korku, pek çoğunun teslim olup sayısız esir alınmasında (İbnü'l-Esîr 1982: III/381; Belâzürî 1987: 608)²⁵ etkili olmuştu. Kaçabilenler kaçmış, bir kısmı öldürülmüş; hadsiz hesapsız ganimet elde edilmişti.

Ne var ki ağır kayıplar vererek gerçekleştirdikleri bu azametli zaferin sevincini dahi yaşayamadan Hz. Alinin şehadeti ve Muaviye'nin hilâfeti (41-60/661-680) haberinin ulaşması üzerine ordu, Mekran'a geri dönmek durumunda kalmıştı. Üç yıl boyunca zaman zaman tümüyle imhadan zor kurtulmuşlar ve büyük mücadeleler vermişlerdi. 42/662-663 yılı²⁶ geldiğinde Hâris ve yanındakilerden pek azı dışında kalanlar, Kîkan bölgesi topraklarında hayatlarını kaybetmişlerdi (Taberî 1962: IV/264-266; Firişte 1977: 3 vd.; Baloch 1990: 34; el-Kûfî 1992: 77, Far. 53-54). Kalan mücahitlerden bir kısmı ise o dönemlerden itibaren buralarda yerleşmiş; Muaviye ve halefleri zamanında istenilen seviyede olmasa da devam edip nihayetinde Muhammed b. Kâsım'a (öl. 96/715) "Sind Fâtihî" unvanını kazandıran muazzam fetihlerin gerçekleşmesine, daha uzun vadede de İslâm medeniyetinin gelişmesine büyük katkılar sağlayan devletlerin kurulmasına zemin hazırlamışlardır (Hasan İbrahim Hasan 1991: 388; İbn Batûta 1993: 283; el-Kûfî 1992: 78 vd.).

SONUÇ

İlk İslâm akın ve fetihlerinin, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Sind (İndus) vadisinde; Emeviler zamanında başlayıp 700'lerden sonra Hindistan'a doğru genişlediği, genel kabul görmüş gibidir. Oysaki bu araştırma, Hindistan'ın giriş kapısı ve anahtarı konumundaki Sind Bölgesi'ne; asırlarca sürecek harekâtın öncüleri olarak Müslüman Arapların, Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra yoğunlaştığını göstermiştir. Ele geçirilen yerlerde Emeviler ve Abbasileri takiben Gazneliler, Gurlular, Delhi Sultanlığı ve Bâburlular'ın elden ele XIX. yüz yılın ortalarına kadar sürdürdüğü Hindistan'daki İslâm-Türk hâkimiyeti dönemlerine kapı aralayan ve cebre başvurulmayan ihtidalarla teşekkül edip bugün iki yüz milyona yaklaşan Müslüman nüfusun temelleri, Hulefâ-yi Râşidîn zamanında atılmıştır. Bunu da sadece askeri yöntemlerle, mal, mülk, makam ve dünya sevdasıyla değil; ila-yı kelimetullah aşkı ve irşat gibi dini sâiklerle de geldiklerini unutmadıkları; öteden beri aşına ve münasebette oldukları "Bilâd-ı Hind ve Sind" bölgesinde çetin

²³ Müellifimizin buraya kadar verdiği bilgiye diğer kaynaklarda rastlanılamamaktadır.

²⁴ Süheyl Zekkâr esasen anlatılanlardan Hâris'in, Sâğır'ın emri altındaki komutanlardan birisi olduğu sonucunun çıkarılabileceğini belirtmektedir (el-Kûfî 1992: 77 nu.1). R. Uslu ise Hâris'in, Hz. Ali'nin sağ cenah süvari kumandanı olarak Sıffin savaşında görev yaptığına dikkat çekmektedir (1990: 41).

²⁵ Her iki müellifin tabiriyle o kadar çok tutsak alınmıştı ki Hâris, bir günde bin tane esir taksim etmişti.

²⁶ Beveridge, 664 yılına kadar ilerlemeler olsa da ciddi bir fetih harekâtı gerçekleşmemişti diyerek önceki Arap istila ve akınlarının kalıcı etkiler bırakmadığına, sonraki büyük çaplı seferlerin ise daha kalıcı neticelere yol açtığına dikkat çeker. Sebepleri konusunda da zorlama yorumlara kalkışır (1858: 40). Bu tarz yaklaşımlara, Mahmud Hussain vd. "Arapların etkileri ve bu havalide ne kadar yer fethettikleri tam tespit edilemese de günümüzdeki Sind topraklarının çok daha ötesine taşındıkları kesindir. Sind fetihleri bazı yazarlar tarafından hafife alınmak istenirse de bu yanlış görüşün tutarsızlığı ve tartışılması bile zayıftır" şeklinde (1960: 100-101) cevap vermektedirler.

bir iklim, coğrafya ve ahali ile karşı karşıya bulduklarının şuuruyla ve maceraya girişmedikleri için başarabilmişlerdir.

İlk defa Hz. Ömer'le 14-15/635-636'larda başlayıp yeterli olmasa da Osman ve Ali dönemlerinde tam donanımlı ve hareketli birliklerle keşif, sızma harekâtı ve yıpratma savaşlarıyla Sind'in aşağı kısmını ele geçirip gelecekteki kalıcı fetihlerin zeminini hazırlayan ön aşamayı büyük oranda gerçekleştirmişlerdir. Hind sınırlarındaki fetihler sürdürülürken Mekran, Hz. Ömer zamanında alınmasından itibaren lojistik ve stratejik bir üs; Sind ise Hz. Osman devrinde Müslümanların ilk müstakil iskân mahalli hâline getirilmiştir. Hatta 659'larda Kikan'a ulaşan İslâm ordusu; 662-664 yıllarına kadar buralardaki zaferlerine rağmen hilâfet merkezindeki gelişmeler yüzünden harekât üssü Mekran'a dönmek durumunda kalmıştır.

SUMMARY

Since the ancient times, the inhabitants of Arabia, Sindh and Hind towns, on account of suitability of their geographical conditions, have been closely in relation with each other mainly because of their marine activities and economic, social and cultural etc. affairs. Even mercenary (hired soldier), trade and marriage events resulted in settling on their own habitats in both communities' places. Therefore, among the neighbours who had been familiar with each other for centuries, the propagation of a new religion, namely Islam, affected the inhabitants of this sub-Indian continent. Meanwhile, Arabians, by annexing the notification of Islam, irshad and jihad to their goals, went to the valley of Sindh in the (Indus) north west of India with the aim of warfare.

Even though there was no development on these cases during the reign of Prophet Mohammad and caliph Abu Bakr, Muslims extended their first rush and conquest toward the river of Indus during the reign of caliphs Umar, Uthman and Ali when the borders of the government expanded swiftly. With the help of professionally trained, equipped and mobile troops, they intensified their attacks on the sub-Indian region, what is now Karachi in the state of Sindh in Pakistan. Thus, Makran, conquered by caliph Umar as an important place in the history of Iran and India with its strategic importance, became a replenishment and operation centre and Sindh also turned into the first settlement during the reign of caliph Uthman.

Along with achievements which were held by means of methods like snooping operations, raid, and attrition wars and substantially the conquest of lower parts the Sindh region, obstructions against the spread of Islam in the sub-Indian continent were eliminated. Although these were intended by the first four major Islamic caliphs (Hulefa Rashid), considering the climate of the region, transportation, and belligerency of the people, they avoided adventure and tried not to quit precaution. Therefore, sometime or other, the authorities posted by Uthman the Caliph were warned as to not moving ahead from their places. Like their predecessors, by not forgetting being the representatives and servers of Islam, they tried to show that they had come to spread Islam not to earn a fortune for their own. When their successors followed the same way, the process of so-called places' turning into an Islamic region and willingly entrance to Islam religion and the achievements of the preliminary stages of Mohammad b. Kassim, who would take the title of "Conqueror of Sind" about fifty years later, were accomplished. In the long term, the followers of the Umayyad and Abbasid Caliphates, the Ghaznavids, Ghurids, Delhi Sultanate and Baburs opened the door of periods of Turkish-Islamic dominance in India until the second half of XIXth century in the regions which had been gained.

KAYNAKÇA

- AHMED B. HANBEL (2014). *Müsned*. C. IX, XX. çev. Hasan-Hüseyin-Zekeriya Yıldız. İstanbul: Ocak Yay. 1. bs.
- AHMED, Aziz (1995). *Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları*. çev. Latif Boyacı. İstanbul: İnsan Yay.
- ALLAN, John Andrew-HAIG, Tomas Wolseley vd. (1969). *The Cambridge Shorter History of India*. ed. Henry Herbert Dodwel. Published by S. Chand and Company New Delhi.
- ANSARI, Abdü's-Samed Bazmee (1994). "Deybül". *İslâm Ansiklopedisi*. C. IX. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 262.
- ARNOLD, Thomas Walker (1982). *İntişar-ı İslâm Tarihi*. çev. Hasan Gündüzler. Ankara: Akçağ Yay.
- BALOGH, Nebî Bahş Hân (1990). "The Perspective: The South-Asian Subcontinent before the Advent of Islam". *Road to Pakistan (712-1858) C. I*. ed. Hakim Muhammed Said & S. Moinu-ul-Haq vd. Karachi: Hamdard Foundation Pakistan. 28-45.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1987). *Hindistan Tarihi C. I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahya (1987). *Fütûhu'l-Buldân*. nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ-Ömer Enîs et-Tabbâ. Beyrut: Müessesetü'l Maarif.
- BEVERIDGE, Henry (1858). *A. Comprehensive History of India C. I*. London: W.G. Blackie and Sons Ltd publications.
- CÖHCE, Salim (1986). *Şemsi Melikleri*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Ü.
- ÇAĞDAŞ, Kemal (1974). *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: AÜDTCF Yay.
- DAMES, M. Longworth (1997). "Hind". *İslâm Ansiklopedisi*. C. V/1. Ankara: MEB: Eskişehir Anadolu Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Yay. 490-491.
- DAUDÎ, Zaferullah (1995). *Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*. İstanbul: İnsan Yay.
- DOUIE, James McCrone (1916). *The Panjab, North-West Frontier Province and Kashmir*. London: Cambridge University Press.
- EBU'L-FİDÂ (1840). *Takvîmu'l-Buldân*. nşr. M. Reinaud-M.Guckin de Slane. Paris-Beyrut: A L'imprimerie Royale-Dâru Sâdır.
- EBU'L-FİDÂ (1997). *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer C. I*. nşr. Mahmûd Deyyûb. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- EL-BEKRÎ, Ebû Ubeyd (1992). *el-Mesâlik ve'l-Memâlik C. I*. nşr. A.P. van Leeuwen-A. Ferre. Tunus: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb.
- EL-BÎRÛNÎ, Ebu Reyhân (1958). *Kitâbu fi Tahkîk-i Mâli'l-Hind*. nşr. C. Edward Sachau. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye.
- EL-GÂMİDÎ, Saad Huzeyfe (1996). *el-Fütûhâtü'l-İslâmiyyetü li-Bilâdi'l-Hindi ve's-Sind*. Riyad: Merkezü't-Dirâsâti ve'l-İlâm-Dâru İşbîliyâ.
- EL-KÛFÎ, Ali b. Hâmid b. Ebû Bekir (1412/1992). *Fethu's-Sind : Çeçnâme, Fetihnâme-i Sind*. çev. Süheyl Zekkâr. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr. 1. bs.
- FİRİŞTE, Muhammed Kâsım (1977). *Tarih: History of the Rise of the Muhammadan Power in India*. çev. John Briggs. Lahor: R. Cambay Company Publications.
- GRENARD, Fernand (1992). *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü*. çev. Orhan Yüksel. İstanbul: MEB Yay.
- GRUNEBAUM, Gustave Edmund Von (1993). *İslâmiyet (III. Kitap)*. çev. Esat Nermi Erendor. Ankara: Bilgi Yay.
- HAIG, Tomas Wolseley (1997). "Mekrân". *İslâm Ansiklopedisi*. C. VII. Ankara: MEB: İstanbul: 650-651.
- HASAN İBRAHİM HASAN (1991). *İslâm Tarihi (Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal) C. I*. çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş vd. İstanbul: Kayıhan Yay.
- HEYD, Wilhelm (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. çev. Enver Ziya Karal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- HOROVITZ, Josef (1997). "Deybül". *İslâm Ansiklopedisi*. C. III. Ankara: MEB: İstanbul: 567.

- İBN BATÛTA (1993). *Seyahatnâme C. II*. haz. Mümin Çevik. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- İBN HAVKAL (1939). *Kitâbu Sûreti'l-Arz*. nşr. J. H. Kramers. Beyrut: Dâru Sâdır-Leiden Briil Matbaası. 2. bs.
- İBN HURDÂZBÎH (1889). *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. nşr. M. Jan de Goeje. Beyrut: Dâru Sâdır-Leiden Briil Matbaası.
- İBNÛ'L-ESÎR, İzzeddin (1870/1982). *el-Kâmil fi't-Târîh C. II-IV*. nşr. C. J. Tornberg. Beyrut: Dâru Sâdır-Leiden Briil Matbaası.
- İBNÛ'L-FAKÎH (1885). *Kitâbu'l-Buldân*. nşr. M.J. de Goeje. Beyrut: Dâru Sâdır-E. J. Brill.
- İDRÎSÎ, Şerif (1989). *Nüzhetü'l-Müşâtâk fi İhtirâki'l-Âfâk C. I*. nşr. Enrico Cerulli-Laura Veccia Vaglieri vd. Leiden-Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- İSTAHRÎ, Ebû İshâk İbrahîm b. Muhammed (1927). *Mesâlik el-Memâlik*. nşr. M. J. de Goeje. Beyrut: Dâru Sâdır-Leiden Briil Matbaası.
- KAZVÎNÎ, Zekeriya (1960). *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*. nşr. Wüstenfeld. Beyrut: Dâru Sâdır.
- KULKE, Hermann-ROTHERMUND, Dietmar (2001). *Hindistan Tarihi*. çev. Müfit Günay. Ankara: İmge Kitabevi Yay. 1.bs.
- MAHMUD HUSSAIN-İshthiaq HUSSAIN QURESHI vd. (1960). *A Short History of Hind-Pakistan*. Karachi: Pakistan Historical Society Publishers.
- MAKDÎSÎ, Muhammed b. Ahmed (1906). *Ahsenü't-Tekâsîm*. nşr. M. J. de Goeje. Beyrut: Dâru Sâdır-Leiden Briil Matbaası.
- MARKOPOLO (t.y.). *Markopolo Seyahatnamesi C. II*. haz. Filiz Dokuman. Tercüman 1001 Temel Eser.
- MES'ÛDÎ, Ali b. Hüseyin (1965). *Mürûcü'z-Zehab C. I, III*. nşr. Charles Pellat. Beyrut: Menşûrâtü'l-Câmiati'l-Lübânîyye.
- MIQUEL, Andre (1991). *İslâm ve Medeniyeti C. I*. çev. Ahmet Fidan-Hasan Menteş. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- NESÂÎ (2011). *es-Sünenü'l-Kübrâ. C. IV*. çev. Zekeriya Yıldız. İstanbul: Ocak Yay. 1. bs.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (t.y.). *Sünenü'n-Nesâî bi Şerhi's-Suyûtî. C. VI*. nşr. Hasan Muhammed el-Mesûdî. el-Matbaatü'l-Mısriyyetü bi Ezher.
- NIJJAR, Bakhshish Singh (1968). *Panjâb under the Sultâns 1000-1526 A.D.* Delhi: Sterling Publishers.
- NÛVEYRÎ, Ahmed b. Abdülvehhâb (1975-6). *Nihâyetü'l-Ereb C. XIX-XXI*. nşr. M.E. Fazl-A.M. el-Bicâvî vd. Kahire: Dârü'l-Kütüb-el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb.
- ÖZCAN, Azmi (2009). "Sind". *İslâm Ansiklopedisi. C. XXXVII*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 242-244.
- QAYYUM, Abdul-BREVLİ, Mahmud vd. (1951). *A New History of India and Pakistan*. Lahor: Ferozsons Publications.
- STAMP, Laurence Dudley (1946). *Asia a Regional and Economic Geography*. London: Published by Dutton.
- STRANGE, Guy Le (1905). *The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem Conquest to the Time of Timur*. Cambridge University Press (: Ar. çev. Beşîr Fransis-Korkîs Avvâd [1985]. *Buldânu'l-Hilâfeti's-Şarqıyye*. Beyrut: y.y.).
- ŞEMSEDDİN SAMÎ (1314). "Deybül". *Kâmusu'l-'Alâm C. III*. İstanbul: Mihran Matbaası. 2209.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr (1962-7). *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk C. I, IV, VI*. nşr. M. Ebu'l-Fazl İbrahîm. Kahire: Dârü'l-Maârif.
- USLU, Recep (1990). *Sind'de İslâm Fetihleri (15-240/636-854)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Ü.
- ÜREMİŞ, Ali (2001). "S. H. el-Gâmidî, el-Fütûhâtü'l-İslâmiyyetü li-Bilâdi'l-Hindi ve's-Sind ve Târîhü'd-Düveli'l-İslâmiyyeti fi'l-Maşriki hatte'l-Gazvi'l-Moğolî, 711-1231 (711-1231 yılları Arasında Hind ve Sind Beldelerindeki İslâm Fetihleri ve Moğol Akınlarına Kadar Doğudaki

- İslâm Devletlerinin Tarihi), Riyad 1996, 617 s.". *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I* (1) Ocak-Haziran Malatya: 209-212.
- ÜREMİŞ, Ali (2005). "Ali b. Hâmid b. Ebî Bekr el-Kûfî, Fathnamah-i Sind (Chachnâmah), nşr. N.A. Baloch, İslâmabad 1983, 284 s.; Ali Kûfî, Fethu's-Sind (Cac-nâme), nşr. S. Zekkâr, Beyrut 1992, 366 s.". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* (42) Işın Demirkent Hatıra Sayısı: 305-312.
- YÂKÛT el-HAMEVÎ (1989). *Mu'cemu'l-Buldân C. I. III-V*. nşr. Ferîd Abdülaziz el-Cundî. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- YAZICI, Tahsin (1993). "Çeçnâme". *İslâm Ansiklopedisi C. VIII*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 248.